

ACTUAL
PROBLEMS
OF EDUCATION
AND SCIENCE IN THE
CONDITIONS OF WAR

COLLECTIVE MONOGRAPH

ACTUAL PROBLEMS
OF EDUCATION AND
SCIENCE IN THE
CONDITIONS OF WAR

Compiled by
VIKTOR SHPAK

Chairman of the Editorial Board
STANISLAV TABACHNIKOV

GS PUBLISHING SERVICES
SHERMAN OAKS
2023

The collective monograph is a scientific and practical publication that contains scientific articles by doctors and candidates of sciences, doctors of philosophy and art, graduate students, students, researchers and practitioners from European and other countries. The articles contain research that reflects current processes and trends in world science.

Text Copyright © 2023 by the Publisher «GS Publishing Services» and authors.

Illustrations © 2023 by the Publisher «GS Publishing Services» and authors.

Cover design: Publisher «GS Publishing Services» ©

Authors: I. Aliksiev, M. Barinova, M. Besedynskyi, V. Borodii, S. Botvinovska, A. Cherep, O. Cherep, I. Deineha, O. Deineha, P. Demianchuk, N. Dmytrenko, P. Glukhovskiy, M. Homonai, V. Hroza, L. Imbirovska-Syvakivska, Ed. Ivashkevych, Er. Ivashkevych, L. Kalmykova, N. Kharchenko, Ye. Kharchenko, V. Khomyshyn, D. Kislov, I. Kolomak, O. Kotliarenko, I. Krupskyi, S. Kulynych, O. Kunynets, O. Kurylo, O. Kyrychko, A. Mahlovanyi, O. Maltseva, S. Marusiak, I. Matvieieva, N. Mykhalchuk, A. Nabochuk, V. Nikitenko, T. Nikolaienko, A. Ostapenko, V. Parnenko, O. Pogorilko, N. Polishchuk, V. Polonskyi, N. Potikha, S. Puzik, S. Samoilenko, I. Serheta, A. Shostia, V. Shynder, A. Skrypnikov, B. Slonetskyi, O. Sukhova, M. Syvyi, V. Ternovskyi, A. Vapnichnyi, G. Vasylyeva, I. Verbytskyi, N. Voitovych, N. Volkova, V. Voloshyn, V. Voronkova, Ya Yurchyk, A. Zolotova.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, or stored in a database or search engine without the prior written permission of the publisher. The authors are responsible for the content and reliability of their articles. Citation or other use of the monograph is possible only with reference to the publication.

Publisher «GS Publishing Services»
15137 Magnolia Blvd, # D,
Sherman Oaks, CA 91403, USA.

ISBN 979-8-9866959-6-9

DOI : 10.51587/9798-9866-95969-2023-06

Scientific editors-reviewers: S. Bobrovnyk, Yu. Bondar, A. Cherep,
P. Glukhovskiy, P. Hovorov, Yu. Kuznetsov, V. Lazurenko,
V. Moiseienko, L. Omelianchuk, R. Protsiuk, Zh. Virna.

The monograph is recommended for publication by the Presidium of
the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine

Actual problems of education and science in the conditions of war : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks California : GS Publishing Services, 2023. 236 p.

Available at: DOI : 10.51587/9798-9866-95969-2023-06

CONTENT

CHEMICAL AND BIOLOGICAL SCIENCES

СУХОВА Олена Вікторівна,
ПОЛОНСЬКИЙ Володимир Анатольович

КОРОЗІЯ КВАЗІКРИСТАЛІЧНОГО СПЛАВУ $Al_{72}Co_{18}Ni_{10}$ В АГРЕСИВНИХ СЕРЕДОВИЩАХ	7
---	---

CONSTRUCTION AND ARCHITECTURE

БОТВИНОВСЬКА Світлана Іванівна,
ЗОЛОТОВА Алла Василівна,
НІКОЛАЄНКО Тетяна Петрівна,
ПАРНЕНКО Валерія Сергіївна,

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВИКЛАДАЧІВ ГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПЕРІОД КРИЗОВОГО СТАНУ В КРАЇНІ	12
--	----

EARTH SCIENCES

СИВИЙ Мирослав,
ДЕМ'ЯНЧУК Петро

РЕСУРСНА БАЗА КАОЛІНІВ В ПОДІЛЬСЬКОМУ РЕГІОНІ	29
---	----

ECONOMIC SCIENCES

ВОРОНКОВА Валентина Григорівна,
ЧЕРЕП Алла Василівна,
НІКІТЕНКО Віталіна Олександрівна,
ЧЕРЕП Олександр Григорович

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЙОГО АТРИБУТИ: УМОВИ ПОЛІПШЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ ТА ВЗАЄМОДІЇ З КОРИСТУВАЧАМИ	39
---	----

ДЕЙНЕГА Інна Олександрівна,
ДЕЙНЕГА Олександр Вікторович

ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДОМ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	56
---	----

Ihor ALIEKSIEIEV,
Oksana KURYLO,

MONITORING OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE DURING THE WAR.....	64
--	----

MEDICINE

БАРИНОВА Марія Едуардівна,
ЮРЧИК Яна Миколаївна

СИНДРОМ АХЕНБАХА – ДІАГНОЗ ВИКЛЮЧЕННЯ
У ДЕРМАТОЛОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ 71

СЛОНЕЦЬКИЙ Борис Іванович,
ВЕРБИЦЬКИЙ Ігор Володимирович,
БЕСЕДИНСЬКИЙ Микола Сергійович

ПОРІВНЯЛЬНА ОЦІНКА ЗАСТОСУВАННЯ VAS –
ТЕРАПІЇ У ВІЙСЬКОВОПОРАНЕНИХ ТА ПАЦІЄНТІВ
ІЗ ЗАЩЕМЛЕНИМИ ГРИЖАМИ ЖИВОТА
З ФЛЕГМОНОЮ ЧЕРЕВНОЇ СТІНКИ 80

МАЛЬЦЕВА Ольга Борисівна,
САМОЙЛЕНКО Світлана Михайлівна,
ГОМОНАЙ Марія Василівна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ
ПАЦІЄНТАМ В УМОВАХ ВІЙНИ..... 89

МАГЛЬОВАНІЙ Анатолій Васильович,
КУНИНЕЦЬ Ольга Богданівна,
ХОМИШИН Володимир Павлович,
МАРУСЯК Соломія Володимирівна

УМОВИ ВИНИКНЕННЯ БРОНХОСПАЗМУ ФІЗИЧНОГО
НАВАНТАЖЕННЯ В ОСІБ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ
РІЗНИМИ ВИДАМИ СПОРТУ 99

Nataliia MYKHALCHUK,
Yevhen KHARCHENKO,
Eduard IVASHKEVYCH,
Ernest IVASHKEVYCH,
Alexander NABOCHUK

TYPES OF MILITARY STRESS OF COMBATANTS IN THE
SITUATION OF WAR IN UKRAINE..... 104

ПОТІХА Наталія Ярославівна

ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ
ОПТИМІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ НА ТРЕТЬОМУ
(ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ) РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 121

СЕРГЕТА Ігор Володимирович РІВЕНЬ СУБ'ЄКТИВНОГО КОНТРОЛЮ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗРУШЕНЬ В ДИНАМІЦІ НАВЧАННЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	129
---	-----

ЮРЧИК Яна Миколаївна,
БАРИНОВА Марія Едуардівна

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД ДЕРМАТОЛОГА НА ТОПІЧНІ КАНАБІНОЇДИ	141
--	-----

Andrii SKRYPNIKOV,
Ganna VASYLYEVA,
Viacheslav SHYNDER,
Oleg POGORILKO,
Victor VOLOSHYN

PERCEIVED STRESS, RESILIENCE AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION OF COPING BEHAVIOR IN MEDICAL STUDENTS IN THE CONDITIONS OF FULL-SCALE WAR IN UKRAINE	147
---	-----

PEDAGOGICAL SCIENCES

ПОЛІЩУК Наталія Володимирівна

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ	153
--	-----

Pavel GLUKHOVSKIY

EDUCATION PLANNING DURING A WAR: NECESSITY OR PREMATURITY?	165
---	-----

PHYSICAL AND TECHNICAL & MATHEMATICAL

ТЕРНОВСЬКИЙ Валентин Борисович

ПІДХІД БАГАТОЧАСТИНКОВОЇ ТЕОРІЇ ЗБУРЕНЬ ДО РОЗРАХУНКУ ПАРАМЕТРІВ В-РОЗПАДУ	171
---	-----

POLITICAL AND LEGAL SCIENCES

ВОЛКОВА Наталія Вікторівна

ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	178
---	-----

КОТЛЯРЕНКО Олександр Петрович,
ОСТАПЕНКО Анастасія Іванівна

ПЕРЕДУМОВИ УПОРЯДКУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ	182
---	-----

PSYCHOLOGY

КАЛМИКОВА Лариса Олександрівна,
ХАРЧЕНКО Наталія Валентинівна

ФУНКЦІОНАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
МОВ СВІТУ ЗА МОВЛЕННЄВО-МОВНОЮ
КОМПЕТЕНТНІСТЮ ЛЮДИНИ 190

SOCIAL COMMUNICATIONS

КРУПСЬКИЙ Іван Васильович,
ВОЙТОВИЧ Наталія Олегівна,
ІМБІРОВСЬКА-СИВАКІВСЬКА Лілія Анатоліївна

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У НАВЧАННІ
СТУДЕНТІВ ЖУРНАЛІСТІВ 211

SOCIOLOGICAL SCIENCES

КІСЛОВ Денис Васильович,
НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ ПІД ЧАС КРИЗОВИХ ЯВИЩ ТА ВОЄН.. 220

TECHNICAL SCIENCES

ПУЗІК Сергій Олексійович,
ГРОЗА Валентина Анатоліївна,
МАТВЄЄВА Ірина Валеріївна,
БОРОДІЙ Віктор Миколайович,
ВАПНІЧНИЙ Артур Борисович

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ГРАВІТАЦІЙНОГО
ОЧИСНИКА НЕПЕРЕРВНОЇ ДІЇ 226

VETERINARY MEDICINE

КИРИЧКО Олена Борисівна,
КУЛИНИЧ Сергій Миколайович,
ШОСТЯ Анатолій Михайлович,
ДМИТРЕНКО Надія Іванівна,
КОЛОМАК Ігор Олегович

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ 232

ПОЛІЩУК Наталія Володимирівна,

доктор філософських наук, доцент,

Рівненський державний гуманітарний університет

ORCID ID: 0000-0001-9498-4837

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Сучасні форми інноваційних процесів в освітньому просторі в умовах постіндустріального суспільства, в епоху інформаційного високотехнологічного науково-технічного прогресу, зміщують свої акценти на формування в молоді національної самосвідомості, сприяння набуттю ними соціального досвіду, успадкування духовних та культурних надбань українського народу, створення належних умов для інтелектуального, науково-технічного, культурного й естетичного, освітнього та морально-духовного розвитку молоді на засадах національних традицій педагогічної науки та кращого світового досвіду. Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного високотехнологічного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток молоді людини як головну мету. Тому оновлення змісту освіти та організація навчально-виховного процесу має бути спрямована на створення умов для культурного розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства¹.

За твердженням В. І. Лугового «Освіта – фундаментальне явище в житті людини та гуманітарного суспільства, виступає однією з базових складових їх прогресу. Все більше людських та матеріальних ресурсів спрямовується в освітню сферу. Разом з гуманітарним розвитком прогресу є й си-

1 Про Національну доктрину розвитку освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>

стема освіти у напрямках глобального поширення, охоплення різних верств населення та видів людської діяльності, своєї інтенсифікації, підвищення результативності й ефективності»².

У дослідженнях В. О. Огнев'юк та С. О. Сисоевої освіта трактується як: процес зовнішнього впливу на засвоєння індивідом узагальненого об'єктивного, соціального досвіду, норм, цінностей тощо; своєрідний соціокультурний феномен; сутнісна характеристика етносу, суспільства, людської цивілізації, способів її самозбереження й розвитку; цілісна єдність навчання, виховання, розвитку та саморозвитку особистості; соціокультурний інститут, що сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства; результат, тобто рівень загальної культури й освіченості людей³. Як відомо, основна місія освіти – забезпечити наслідування та розширене відтворення (коли здобувачі освіти не лише «споживають» культуру, але й збагачують її тим, що розвиваються як творча особистість) світової та національної культури: духовної, інтелектуальної, соціальної, професійної⁴.

В законі України про освіту наголошується на тому, що освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями та культурою, та держави. Крім того, освіта повинна сприяти всебічному розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства й тим самим забезпечити інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства⁵.

Систематизована понятійна співвідносність основних складових педагогіки, наведена В. І. Луговим, розкриває їх у системі таких категорій як: природа, суспільство, людина, культура, життя і діяльність, їх біогенетична та соціокультурна, стихійно-хаотична і цілеспрямовано-упорядкована детермінація. Таким чином, освіта розглядається ним як сукупний процес і результат цілеспрямованого організованого інформаційного окультурення людини, а навчання – процес життєвого набуття індивідуального і колективізованого досвіду (життєво важливої інформації); виховання – процес і результат ціле-

2 Луговий В. І. Управління освітою: Навч. посібник для слухачів, аспірантів докторантів спеціальності "Держ. управління". Київ: Вид-во УАДУ, 1997. 302 с.

3 Огнев'юк В. О., Сисоева С. О. Освітологія – науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/33688939.pdf>

4 Вербицький А. О. Крос-культурний контекст освіти та становлення нової педагогічної парадигми. Освітологія: хрестоматія: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Укладачі: Огнев'юк В. О., Сисоева С. О. Київ: ВП "Едельвейс", 2013. С.684-686.

5 Закон України про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

спрямованого й упорядкованого набуття людиною ціннісних орієнтацій, формування на цій основі її поведінки; соціалізація – сукупний (стихийний і упорядкований) процес і результат набуття людиною колективізованого культурного досвіду; розвиток особистості – незворотний процес культурно-інформаційної організації людини, збагачення культурного досвіду особистості. На думку В. І. Лугового, сьогодні, коли в соціально-культурному житті відбуваються кардинальні зміни, коли треба позбутися негативної спадщини авторитарної педагогіки, пріоритет слід віддати творчості в освіті людини, передусім педагогічного працівника. Тим самим спричиняється вимога демократизації, децентралізації управління освітою, вивільнення педагогічної ініціативи, а це сприятиме мобільності в освітній сфері, прискорить її самооновлення, позбавить інертності, що властива централізовано керованим системам⁶.

Таким чином, першою вимогою до освітньої галузі щодо розвитку особистості є реалізація принципу взаємної доповнюваності інваріантно-суспільної та індивідуально-варіантної освітніх частин, які є рівно необхідними для організації соціально-культурного життя. Друга вимога до освіти детермінується потребами «всебічного розвитку людини як особистості», про що йдеться і в законі України про освіту. Вона впливає з того, що будь-яке одностороннє, фрагментарне, аспектне, неповне людське становлення веде до регресу, деградації, неможливості відтворення і подальшої еволюції цілісного суспільства. Тобто через освіту (і загальну, і спеціальну) має забезпечуватись освоєння елементів культурного досвіду, які детермінують всі основні види діяльності. Таку освітню систему, яка створює умови для всебічного становлення особистості, доцільно називати гуманною, а процес приведення освіти у стан, що дозволяє здійснювати повноцінне соціально-культурне формування людських індивідів заради повноцінно-всебічного розвитку людини як цілісної особистості, – її гуманізацією. Відповідно до таких тверджень В. І. Луговим сформульовані принципи гуманної педагогічної освіти, зокрема: 1) гуманізм як повноцінний розвиток особистості педагога та його придатності для забезпечення всебічного, гармонійного становлення людини в освіті; 2) повнота як формування педагогічного працівника за всіма основними напрямками соціально-культурного розвитку людської особистості; 3) кількісна й якісна достатність як підготовка необхідної чисельності педагогів за

6 Луговой В. І. Управління освітою: Навч. посібник для слухачів, аспірантів докторантів спеціальності «Держ. управління». Київ: Вид-во УАДУ, 1997. 302 с.

потрібними напрямками та рівнями їх освіти; 4) іманентність розвитку як постійне вдосконалення педагогічної освіти для найефективнішого виконання свого функціонального призначення; 5) демократизм як гармонізація потреб особистості та суспільства в педагогічній освіті, баланс освітньої людини- та суспільство-відповідності; 6) природо-відповідність як урахування педагогічною освітою природної вихідної основи людського життя; 7) культуро-відповідність як органічний зв'язок педагогічної освіти з національною та світовою культурою; 8) сприйнятливість, гнучкість і прогностичність як здатність до творчих інновацій на основі оперативного відображення, передбачення та швидкого моделювання наслідків змін у культурі; 9) неперервність як постійне вдосконалення педагогічної культури педагога услід за зростанням культурних здобутків людства; 10) єдність і наступність як дотримання основних принципів побудови педагогічної освіти в усіх її ланках та напрямках; 11) пріоритетність як першочергове суспільне і державне кадрове, ресурсне, матеріально-технічне, фінансове та інформаційне забезпечення⁷.

Актуальність проблеми культурного розвитку особистості відображена в освітній нормативно-законодавчій базі України. Її розв'язання потребує виявлення духовно-ціннісного потенціалу змісту й процесу усвідомлення та вираження культури здобувачів освіти, організації навчальної творчої діяльності, мета якої визначається за участі самих суб'єктів діяльності, оволодіння ними методологією багатоаспектної духовної, інтелектуальної й практичної діяльності, певним рівнем затребуваних нині компетентностей⁸. Антропологічні концепції світової та вітчизняної філософії, культурології та педагогіки (В. Андрущенко, О. Генісаретський, І. Гердер, С. Гончаренко, І. Дзюба, М. Култаєва, В. Кремень, С. Кримський, В. Мельник, М. Попович, Г. Ріккерт, А. Свідзінський, П. Толочко, О. Шпенглер та ін.) свідчать про те, що соціокультурний розвиток суспільства визначається рівнем культури її носіїв, їхньою активністю у творенні духовних і матеріальних цінностей для блага нації. У методологічних дослідженнях сучасного типу культури (О. Горбула, Т.Гриценко, І. Зязюн, М. Закович, А. Кондратюк, О. Коневич, Є. Кулик, Т. Мачача, В. Сидоренко, В. Смешко, І. Тюрменко, В. Титаренко, В. Туташинський)

7 Огнев'юк В. О., Сисоева С. О. Освітologia – науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/33688939.pdf>

8 Мачача Тетяна Святославівна. Формування проектно-технологічної культури учнів основної школи у процесі трудового навчання. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Спеціальність: 13.00.02 – теорія та методика трудового навчання. Національна академія педагогічних наук, Інститут педагогіки. Київ, 2010. 234 с.

наголошується на особливому значенні завдання формування «людини культури» для цивілізаційного розвитку суспільства, а вивчення культури як суспільного явища допоможе пояснити численні процеси духовного й соціального життя⁹, тобто базовою основою всіх змін у культурі є стан духовних потреб громадян і загальнокультурної самосвідомості¹⁰.

З глобальної точки зору поява людського суспільства ознаменувала утворення якісно нового, набагато потужнішого ніж соціумна імітація, культурного способу накопичення, закріплення і трансляції зажиттєвого індивідуально набутого і колективізованого досвіду. Культура – друга природа, створена в результаті людської діяльності, виступила не тільки посередником і засобом взаємодії людини з вихідною природною даністю, а й стала невичерпним інформаційним акумулятором і резервуаром досвіду та новим середовищем мешкання. Саме наявністю культури принципово різниться інформаційна організація людського і тваринного існування та розвитку. На думку В. І. Лугового мова має йти не тільки про культуру окремої людини, а про культуру суб'єкта діяльності взагалі, яким можуть бути і людська персона, і соціальна група, і все планетарне людство. Відповідно, можна говорити про освіту конкретної людини, тієї чи іншої (національної, етнічної, класової, професійної, релігійної і т. ін.) групи людей, локального, регіонального чи глобального людського суспільства. Згідно дослідження В. І. Лугового, цілеспрямована соціально-культурна розвинутість людини – цілковито мета і результат освіти, виховання, культурно-орієнтованого навчання. Останні, якщо вони не є суть цілеспрямованим розвитком особистості, не мають сенсу. Отже, розвиток не може бути однопорядковим з освітою, вихованням, педагогічним навчанням і тим більше підміняти їх. Скоріше розвиток як незворотний процес ускладнення соціально-культурної організації людини, як її сходження від некультурності, примітивно-простої, хаотично-розупорядкованої до високої, складної, багатогранної, багатофункціональної, цілісно-інтегрованої культурності, є показником ефективності, інтенсивності, функціональної повноти і достатності, наслідком та продуктом освіти, навчання, виховання, які власне існують заради людського розвитку¹¹.

9 Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк А. Ю. Культурологія: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 392 с.

10 Зязюн І., Закович М., Семашко В. Культурологія: українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник. Київ: Знання. 567 с.

11 Луговий В. І. Управління освітою: Навч. посібник для слухачів, аспірантів докторантів спеціальності «Держ. управління». Київ: Вид-во УАДУ, 1997. 302 с.

Аналізуючи значення культурології освіти для гуманізації життєдіяльності суспільства, треба підкреслити, що освіта та культура в їх синергизмі залишаються провідними чинниками суспільної гуманістичної практики та здійснюють значний вплив на розвиток усіх сфер суспільства¹², гуманістичний характер культури визначається її здатністю забезпечувати всебічний розвиток здібностей та сутнісних сил людини, самореалізацію та самоутвердження людини як особистості, повне розкриття її можливостей, реалізацію свободи людини в усіх її сферах життєдіяльності¹³.

Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти враховує можливості навчального середовища, сприятливого для задоволення як фізичних, так і соціокультурних, пізнавальних потреб учнів, а загальнокультурна компетентність розглядається як здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності¹⁴.

Тому, якщо ми не створимо сильної культурної традиції, то будемо слабкі, нецікаві й беззахисні в сучасному світі, будемо неспроможні брати участь у світовому діалозі. Нині все більше усвідомлюється істина, що основою прогресивного соціально-культурного розвитку суспільства і всього людства є Людина, її рівень культури, багатоаспектна природовідповідна діяльність, професійно-творча компетентність. Сьогодні спостерігаємо нестачу таких людських якостей та цінностей як духовність, свобода, толерантність, відповідальність, творчість. Плекання культури, формування зазначених якостей, максимальне використання внутрішнього потенціалу кожної людини, прийняття несхожості – це і є соціалізація особистості. Адже культура є виразником соціально якісних ознак суспільного буття, тобто мірою наповнюваності його новим гуманістичним смислом і змістом¹⁵.

12 Сисоева С. О. Культурологічні концепти освітології в контексті розвитку полікультурного суспільства. Освітologia: хрестоматія: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Укладачі: Огнев'юк В. О., Сисоева С. О. Київ: ВП "Едельвейс", 2013. С.712-714.

13 Губерський Л. В., Кремень В. Г., Приятельчук А. О. та ін. Людина і світ: Підручник. Гол. ред. Л. В. Губерський. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Т-во "Знання", КОО, 2001. С.288-289.

14 Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#n9>

15 Мачача Тетяна Святославівна. Формування проектно-технологічної культури учнів основної школи у процесі трудового навчання. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Спеціаль-

Також потрібно усвідомлювати, що культура, за твердженням видатного українського філософа та культуролога С. Б. Кримського, існує тільки в національному вигляді, тому що нація є специфікованим автопортретом людства і водночас історичною особистістю (бо має індивідуальні риси і як особа), втілює історичний досвід і, головне, ті вимоги часу, епохи, історичної перспективи, які й дозволяють уявляти ціннісний зміст культури¹⁶.

Поняття «культура» майже однаково звучить у більшості європейських мов. Цей термін широко використовується у всіх сферах людської життєдіяльності. Сутнісне розуміння культури відтворюється філософією (як наукою про всезагальні закони розвитку природи, суспільства, мислення) і культурологією. Німецький культуролог М. Вебер трактує культуру як сукупність духовних символів, що не підлягають ніяким утилітарним цілям. Е. Кассілер (німецький філософ і культуролог) уявляє її як форму розумової діяльності, що спрямована на створення й усвідомлення символічних форм. Французький філософ Ж. Марітен стверджує, що основу всього цінного в культурі становить релігія. Французький культуролог К. Леві-Стросс головним проявом культури вважає мову, систему знаків, комунікацію, що може бути перекладена й зрозуміла. Французький філософ та психолог А. Моль визначає культуру як інтелектуальний аспект штучного середовища, що створюється людиною в процесі її життєдіяльності. На думку українських філософів Л. Губерського, В. Андрущенка, М. Михальченка суспільна практика свідчить про органічну єдність матеріального та духовного, об'єктивного та суб'єктивного, необхідного та випадкового в культурі. А вилучення однієї з її складових збіднює культуру, спотворює уявлення про неї як ціннісний феномен. Його наукове розуміння складається через інтерпретацію всіх творчих реалій, що виявляються у різноманітних сферах життєдіяльності суспільства, втілюються в характері, поведінці, стилі життя особистості¹⁷.

У філософському енциклопедичному словнику поняття культура (від лат. *cultura* – обробіток, розвиток, виховання, освіта, шанування) трактується як: 1) догляд, поліпшення, ушляхетнювання тілесно-душевно-духов-

ність: 13.00.02 – теорія та методика трудового навчання. Національна академія педагогічних наук, Інститут педагогіки. Київ, 2010. 234 с.

16 Кримський С. Б. Діяльність і культура. Теорія та історія культури. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14050/Krymskyi_Diialnist_ta_kultura.pdf?sequence=1&isAllowed=y

17 Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. Київ: Знання України, 2013. С.14-15.

них сил, схильностей і здібностей людини, а, отже, – і ступінь їх розвитку; 2) сукупність способів і прийомів організації, реалізації та поступу людської життєдіяльності, способів людського буття; 3) сукупність матеріальних і духовних надбань на певному історичному рівні розвитку суспільства і людини, які втілені в результатах продуктивної діяльності; 4) локалізоване у просторі та часі соціально-історичне утворення, що специфікується або за історичними типами, або за етнічними, континентальними чи регіональними характеристиками суспільства; 5) те, що твориться людиною, на відміну від того, що твориться природою¹⁸.

Аксіологічне трактування культури визначає її як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людиною в процесі суспільно-історичної практики, які втілюються в повсякденній діяльності людини, відображаються в її соціальних, моральних естетичних та інших характеристиках¹⁹. У вужчому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює собою систему освіти, виховання, духовної творчості; це рівень вихованості й освіченості людини, рівень оволодіння нею тією чи іншою сферою знань та діяльності; це фактично створений людиною світ, тобто штучно створені людиною друга природа, своєрідна надбудова над першою, «живою природою». Таким чином, культура є ціннісним надбаннями, створеними людством у процесі його історичного розвитку, а також процесом засвоєння їх і, головне, створенням нових матеріальних і духовних цінностей для людини й уміння використовувати їх для подальшого прогресу людства, передавати їх від покоління до покоління²⁰.

В Законі України «Про культуру» зазначено, що культура – це сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти. Культурна послуга – дії фізичних та/або юридичних осіб, які провадять культурну діяльність, спрямовані на

18 Філософський енциклопедичний словник. За ред. В. І. Шинкарук. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАНУ. Київ: "Абрис", 2002. С. 313. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf

19 Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. Київ: Знання України, 2013. С. 16.

20 Губерський Л. В., Кремень В. Г., Приятельчук А. О. та ін. Людина і світ: Підручник. Гол. ред. Л. В. Губерський. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Т-во "Знання", КОО, 2001. С. 263-264, 268-270.

задоволення культурних, інтелектуальних потреб людини, забезпечення творчого, духовного розвитку особистості, що мають визначену вартість та споживаються в процесі надання (виконання) цих дій²¹.

Поняття духовних цінностей є центральним у культурології. Вони формуються культурою і водночас скеровують дію тих механізмів, які здійснюють функції культури. Французький інтелектуал Анрі Мальро проголосив, що «XXI століття буде століттям духовності, або його зовсім не буде». Духовністю позначають усвідомлення єдності вічних цінностей – істини, добра, краси як джерела всіх витворів культури. Духовне включає гармонію трансцендентного (віра), раціонального (логос) і поведінкового (мораль) і є динамічним осередком культури²².

Загальноприйнятим є розмежування культури на матеріальну та духовну. Матеріальна культура – досягнення, які виражають головним чином рівень освоєння людиною сил природи. Матеріальну культуру можна поділити на культуру праці, культуру побуту, реальні знання та здібності, які застосовуються у процесі матеріального виробництва²³.

Духовна культура – результат духовної діяльності людей; функціонує як досягнення, що показують рівень і глибину пізнання природи і суспільства, широту світогляду, втілення в суспільне життя ідей і знань. До структури духовної культури суспільства включені такі основні елементи: а) світоглядна культура (філософські, політичні, наукові, релігійні та інші погляди й ідеї людей), моральна культура (норми поведінки, культура спілкування й почуттів), естетична культура (мистецтво і література, художнє конструювання, технічна творчість тощо); науково-технічна творчість; мова та мислення (логіка); вміння володіти своїми почуттями і настроями; б) соціальні інститути й організації, які здійснюють духовне виробництво, регулюють і спрямовують культурно-історичний прогрес; в) матеріально-технічна база духовної культури. Духовною основою національної культури є самосвідомість нації, упредметнена в її святинях, у національній символіці, у звичаях, обрядах і ритуалах; її духовні почуття (національні, моральні, естетичні, громадські, родинні та ін.). Також суттєвим аспектом розуміння культури є культура особистості, якою позначають рівень вихованості та освіченості

21 Закон України Про культуру. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 24, ст. 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

22 Лісовий В. С. Культура – ідеологія – політика. Київ: Вид. імені Олени Теліги, 1997. С. 24

23 Губерський Л. В., Кремень В. Г., Приятельчук А. О. та ін. Людина і світ: Підручник. Гол. ред. Л. В. Губерський. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Т-во "Знання", КОО, 2001. С. 270.

людини, рівень оволодіння тією чи іншою сферою знання або діяльності, рівень поведінки та ставлення до інших людей, до діяльності. Особистість є і творінням культури, і її творцем. Освоюючи світ культури, людина творить себе як особистість і стає здатною збагачувати цей світ культури. Через освоєння культури формуються духовний світ людини і її основні сутнісні сили: мова, воля, почуття, розум, віра, духовні орієнтації та світогляд, художня культура. Отже, культура особистості – це ціннісні надбання людини, створені в процесі її соціалізації²⁴.

Виходячи з людинотворчої сутності культури (ціннісний вимір самодостатності людини) в системі управління освітою, виділяють такі її основні функції: пізнавальну (процес цілеспрямованого, спеціалізованого, професійного здобуття знань); прогностичну (прагнення людини до практичної та культуротворчої діяльності); інтегративну (процес об'єднання людей); комунікативну (процес спілкування людей); ціннісно-орієнтаційну та регулятивну (поведінка та діяльність людей в соціумі); освітньо-виховну («переведення» норм, символів, установок культури у внутрішній світ людини); соціальної пам'яті (зв'язок минулого з сучасним і майбутнім, неперервність розвитку людської історії).

Таким чином, як процес самоорганізації, культура потребує творчих зусиль її носіїв, творення нових цінностей, нового творчого продукту. Якщо такі зусилля не докладаються, культура завжди занепадає, не дивлячись на її вагомий, набутий віками потенціал. Варто зазначити, що наявна нині проблема творчої активності як особистості, так і суспільства в цілому, є наслідком і причиною занепаду культури, кризи духовних цінностей. На жаль, зараз не повною мірою враховується той факт, що саме освіта як найбільш технологічна й гнучка частина культури працює на майбутнє, закладає основи прийдешніх змін. Спостереження свідчать, що нині не усвідомлюється значення розвитку духовної сфери життя народу, національної культури як головного чинника розвитку держави. Тому найголовніше завдання освіти – зростити покоління, яке буде усвідомлювати феномен культури як ціннісно-сміслового творення свого життя, своєї держави²⁵.

24 Губерський Л. В., Кремень В. Г., Приятельчук А. О. та ін. Людина і світ: Підручник. Гол. ред. Л. В. Губерський. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Т-во "Знання", КОО, 2001. С. 284-288.

25 Мачача Тетяна Святославівна. Формування проектно-технологічної культури учнів основної школи у процесі трудового навчання. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Спеціальність: 13.00.02 – теорія та методика трудового навчання. Національна академія педагогічних наук, Інститут педагогіки. Київ, 2010. 234 с.

Проведений теоретичний аналіз педагогічних засад культурного розвитку особистості в системі управління освітою в сучасних умовах дозволив зробити наступні висновки:

- навчально-виховний процес має бути спрямований на створення умов для: культурного та всебічного розвитку людини як особистості, її творчої самореалізації; опановування методологією багатоаспектної духовної, культурної, інтелектуальної й практичної діяльності, певним рівнем потрібних нині компетентностей; навчання протягом життя; збереження й примноження цінностей національної культури та громадянського суспільства, розвитку культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури; підвищення результативності й ефективності різних видів людської діяльності; реалізації принципів гуманної педагогічної освіти;

- освіта розглядається як: основа інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості; базова складова не тільки науково-технічного, інформаційного високотехнологічного прогресу, а й суспільного прогресу; цілісна єдність навчання, виховання, розвитку й саморозвитку особистості, що сприяє соціально-економічному, інноваційному, культурно-творчому функціонуванню і вдосконаленню суспільства; сукупний процес і результат цілеспрямовано-організованого інформаційного окультурення людини, освоєння нею культурного досвіду (В. Луговий);

- узагальнений аналіз визначення поняття «культура» дозволив визначити його як: явище динамічне, що перебуває в стані вічного творення і принципової незакінченості та неозначеності (І. Дзюба); сукупність духовних символів, що не підлягають ніяким утилітарним цілям (М. Вебер); форма розумової діяльності, що спрямована на створення й усвідомлення символічних форм (Е. Кассіер); розуміння мови системи знаків, вміння комунікації (К. Леві-Стросс); інтелектуальний аспект штучного середовища, що створюється людиною в процесі її життєдіяльності (А. Моль); духовна діяльність людей, системи ідей, символів, традицій, типів мислення; органічна єдність матеріального та духовного, об'єктивного та суб'єктивного, необхідного та випадкового; інтерпретація всіх творчих реалій, що виявляються у різноманітних сферах життєдіяльності суспільства, втілюються в характері, поведінці, стилі життя особистості; чітко скерована позиція суспільства, коли підпорядкування природи людині в матеріальній і духовній сферах підтримує такий стан суспільства, який гармонізує взає-

мовідносини людини і природи та забезпечує гармонійну рівновагу соціальних відносин між людьми з досить різними матеріальними і духовними цінностями (Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко); наявність культури принципово відрізняє інформаційна організація людського і тваринного існування та розвитку, а розвинутість людини – результат освіти, виховання, культурно-орієнтованого навчання (В. Луговий); культура й освіта забезпечують розвиток суспільного та індивідуального інтелекту, духовності народу, підвищують культурний та освітній рівень суспільства, формують освіченість людини, нації (В. Огнев'юк, С. Сисоєва).

Оскільки культура на сучасному етапі розвитку цивілізації розглядається як світ людини, як головна умова розумного життя, що оберігає особистість і суспільство від деградації, кризи та загибелі²⁶, то уваги заслуговує гуманна педагогічна освіта, яка спрямована на культурно-інформаційне та духовне відтворення людини (особливо в умовах російсько-української війни, коли ми всі відчуваємо агресію, біль, несправедливість, крайню жорстокість, смерть і руйнування з боку сусідньої держави). В таких умовах важко говорити про добро, толерантність, гуманізм. Але, за твердженням В. Андрущенка «Напрямами європейського полікультурного виховання є культивування в людині духу солідарності, взаєморозуміння й толерантності, спрямованих на збереження миру в усьому соціумі»²⁷. Тому подальший розвиток людства, його прогрес та існування залежить від розвитку культури, культивування людяності, любові до всього живого, утвердження в усіх сферах життєдіяльності ідеалів і цінностей гуманізму, духовності. Інакше не може бути і мови не лише про соціально-культурний прогрес людини і людства, а й про їхнє існування взагалі²⁸.

Таким чином, найголовніше завдання навчально-виховного процесу – це зростити професійно-творче покоління, яке буде усвідомлювати (осягати розумом, проникати в суть, правильно оцінювати) та вміти передавати світову та національну культуру (духовну, інтелектуальну, соціальну, комунікативну, професійну) як ціннісно-сміслову творення свого життя, своєї держави, адже важливою функцією культури є відродження справжнього значення цінностей.

26 Мачача Тетяна Святославівна. Формування проектно-технологічної культури учнів основної школи у процесі трудового навчання. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Спеціальність: 13.00.02 – теорія та методика трудового навчання. Національна академія педагогічних наук, Інститут педагогіки. Київ, 2010. 234 с.

27 Андрущенко В. Педагогіка миру: актуальність теорії та практики. Вища освіта України. 2014. № 2. С. 5-12.

28 Губерський Л. В., Кремень В. Г., Приятельчук А. О. та ін. Людина і світ: Підручник. Гол. ред. Л. В. Губерський. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Т-во "Знання", КОО, 2001. С.288-289.